

مطبوعات، چالش‌ها و چشم اندازها

• زهرا جعفری

سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران ایجاد فضای مطلوب برای کار رسانه‌ها را از جمله مهم‌ترین مسائل حوزه مطبوعات دانست و افزود: ما برای بهتر کردن وضعیت موجود، به حمایت‌های قانونی از مطبوعات نیازمندیم بدین معنا که در قوانین موجود تجدیدنظر صورت گیرد. وی خواستار توجه دولت به استقلال اقتصادی مطبوعات شد و تاکید کرد: دولت با راه‌اندازی مؤسسات نیرومند مطبوعاتی هماهنگ با نیازهای جامعه به این وضعیت بهبود بخشد.



سردرگمی دولتمردان، سبب سردرگمی روزنامه‌نگاران شده است

در بخش مطبوعات و توسعه دکتر مهدی محسنیان راد، عضو هیأت علمی دانشکده فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق (ع) جهت‌گیری و بایدها و نبایدهای ۲۵ سال گذشته دولتمردان ایران نسبت به مطبوعات و جایگاه آن در آینده را مورد بررسی قرار داد.

وی در مقاله خود ابتدا به بررسی سیر تحول تقابل دولتمردان و مطبوعات در ایران پرداخت و آن را به دو مقطع هفت دوره‌ای قبل و پنج دوره‌ای پس از انقلاب اسلامی تقسیم نمود و نشان داد که در طی ادوار مذکور، روزنامه‌نگاران ایرانی، فرصت یادگیری تجربی در فضای آزادی همراه با مسئولیت را کسب نکرده‌اند.

بر اساس تحقیقات دکتر محسنیان راد طی ۲۵ سال گذشته، دولتمردان ایران همان قدر که به تمجید از مطبوعات و روزنامه‌نگاران پرداخته‌اند، به نکوهش از آنان دست زده‌اند و مهم‌تر آنکه سه برابر مقداری که آنها را نکوهش کرده‌اند، برایشان باید و نباید تعیین کرده‌اند. جالب اینجاست که مجموعه باید و نبایدهای تعیین شده در گفته‌های آنان، تجمعی عجیب از هر شش تئوری هنجاری ارتباطی و به شرح زیر است: رسانه‌های با مسئولیت اجتماعی: ۳۱ درصد، رسانه‌های آزاد: ۲۸ درصد، مسلکی: ۲۳ درصد، استبدادی: ۷ درصد، توسعه بخشی: ۶ درصد و مشارکت دموکراتیک: معادل ۵ درصد. یک چنین پراکندگی،

سومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران به همت مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌های معاونت امور مطبوعاتی و تبلیغاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، یازدهم و دوازدهم اسفند ماه ۱۳۸۳ در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبایی برگزار شد. در طول دو روز برگزاری این سمینار اساتید دانشگاه، محققان و دست‌اندرکاران این حوزه چالش‌ها و چشم‌اندازهای مطبوعات را در بخش‌های توسعه، حوادث و امنیت، مدیریت و اقتصاد، حقوق و تحولات نوین در عرصه روزنامه‌نگاری مورد بررسی قرار دادند.

بی‌اعتنایی جامعه در همکاران مطبوعاتی احساس خلا بوجود

آورده است

سومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران با سخنرانی دکتر کاظم معتمدنژاد، استاد دانشگاه و دبیر علمی این سمینار آغاز به کار کرد. دکتر معتمدنژاد گفت: مطبوعات در وضعیت کنونی پاسخگوی نیازهای جامعه نیستند و از سوی مردم همچنان با بی‌اعتنایی روبه‌رو می‌شوند. وی با اشاره به معیارهای پیشین یونسکو در مورد تیراژ مطبوعات اظهار داشت: ما به جای آنکه برای ۷۰ میلیون ایرانی، ۷ میلیون نسخه روزنامه منتشر کنیم در بهترین حالت کمتر از ۲ میلیون نسخه روزنامه داریم. دبیر علمی سومین



وی افزود: گسترش نیاز به اطلاع‌رسانی و تجربه موفق و مثبت تحلیل نشریات غیردولتی در جریان اطلاع‌رسانی مربوط به انتخابات دوم خرداد ۷۶ و پیامد آن، یعنی تقویت اعتماد عمومی به مطبوعات مستقل و غیردولتی از دیگر اسباب رشد و توسعه مطبوعات است. بورقانی رویکرد جوانان به مطبوعات و یافتن امکان و مکانی برای تخلیه شور و هیجانانگیز به ویژه، در حوزه اجتماع و سیاست در مطبوعات و نیز سیاسی شدن جامعه را در ردیف دلایل روساختی توسعه مطبوعات و افزایش سوادآموزی و شهرنشینی، تنوع گروه‌های مرجع و دفاع دولت از آزادی مطبوعات را از جمله عوامل زیرساختی این توسعه شمرد.

مرگ اقتصادی

علی میرزایی، (سردبیر و مدیر مسوول نشریه نگاه‌نو) مسأله انتشار نشریه‌های دانشورانه - روشنفکرانه و وظایف و تکالیف دولت را نسبت به آنها بررسی نمود. میرزایی نشریه‌های دانشورانه - روشنفکرانه را، نشریه‌هایی تعریف کرد که در شاخه‌های علوم انسانی و علوم اجتماعی و در زمینه‌های فرهنگی و هنری منتشر می‌شوند و ادامه زندگی،

نشان از نوعی سردرگمی در میان دولتمردان ایران برای تعریف رسانه آرمانی در نظام جمهوری اسلامی است. به نظر این استاد دانشگاه سردرگمی دولتمردان، سبب سردرگمی روزنامه‌نگاران نیز شده است و با فرارسیدن عصر سه‌په‌ر ارتباطی عملاً بستری برای اعمال باید و نبایدهای دولتی باقی نخواهد ماند. بنابراین، از هم اکنون لازم است که دولتمردان ایران، تعیین باید و نباید برای مطبوعات را به متخصصان علوم ارتباطات واگذار کنند تا بتوان از این طریق، عقب ماندگی مزمن فعلی را جبران و روزنامه‌نگاران را برای حضور سالم و موفق در بازار پیام، آماده کرد.

علل و اسباب توسعه مطبوعات بعد از دوم خرداد

احمد بورقانی، (روزنامه‌نگار و معاون سابق امور مطبوعاتی و تبلیغاتی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی) علل و اسباب توسعه مطبوعات بعد از دوم خرداد را، به دو دسته دلایل روساختی و زیرساختی، چون انباشت مطالبات مردم از یک سو و ورود نخبگان در عرصه مطبوعات از سوی دیگر و نیز امکان دسترسی سریع، ارزان و مطمئن به مطبوعات برای بیان مطالبات نسبت داد.

اثر بخشی و سودمندی آنها مستلزم وجود آزادی عقیده، آزادی بیان، آزادی کسب و نشر اطلاعات، آزادی انتشارات و پذیرش قانونمند حق مشارکت آزادانه مردم در زندگی فرهنگی جامعه و آزادی خلاقیت هنری است.

وی اظهار داشت: این نشریه‌ها، به دلیل ضعف بنیة اقتصادی و ناتوانی مالی و عدم حمایت مالی جدی و مؤثر دولت جبراً محکوم به شکست و خروج از صحنه یا ادامه زندگی پس از تغییر ماهیت هستند و تاریخ مطبوعات ایران مملو از نام چنین نشریه‌هایی است که جرقه‌ای می‌زنند و زود خاموش می‌شوند. میرزایی تصریح کرد: مرگ اقتصادی، بر خلاف مرگ سیاسی، مرگی خاموش است و تعداد نشریه‌هایی که تاکنون بر اثر مشکلات اقتصادی تعطیل شده‌اند، بیش از نشریه‌هایی است که دچار مرگ سیاسی شده‌اند.

ارزیابی خوانندگان مطبوعات از انتشار اخبار حوادث

بهر روز گرانیپایه، (روزنامه نگار و پژوهشگر) به ارائه ارزیابی خوانندگان مطبوعات از انتشار اخبار حوادث پرداخت. وی با بیان اینکه صفحات حوادث، یکی از پر خواننده‌ترین صفحات روزنامه‌هاست و موفقیت بسیاری از روزنامه‌های سراسری، هفته‌نامه‌ها و مجلات، به دلیل توجه خاص به انعکاس اخبار حوادث و پاسخگویی به این نیاز مخاطبان بوده است، اظهار داشت: شناسایی علل پیگیری اخبار حوادث و وجود حساسیت بالا نسبت به این موضوعات و علاقه و گرایش به مطالعه اخبار حوادث در مطبوعات، از نقطه نظر جامعه‌شناسی رسانه‌ها می‌تواند از اهمیت زیادی برخوردار باشد. وی با اشاره به نتایج تحقیقات صورت گرفته در مناطق ۲۲ گانه تهران در مورد مطالعه اخبار حوادث گفت: یافته‌ها نشان می‌دهد بین میزان مطالعه اخبار حوادث با نگرش افراد به انتشار این نوع مطالب در رسانه‌ها، رابطه معنادار وجود دارد. به عبارت دیگر، کسانی که بیشتر اخبار حوادث را مطالعه می‌کنند، نگرش مثبت‌تری نسبت به انعکاس آنها دارند و علاقه آنها بر اثر مصرف بیشتر، به انگیزه صاحبان مطبوعات، نزدیک‌تر شده است. بر اساس این بررسی، اکثریت افراد معتقدند که انتشار اخبار حوادث، مثبت است و موجب افزایش هوشیاری و احتیاط در مناسبات و محیط زندگی افراد می‌شود.

مطبوعات، پلیس و مردم

دکتر علی اصغر محکی، (رئیس پایگاه اطلاع رسانی ناجا) در

بررسی محتوای مطالب مطبوعاتی مربوط به پلیس در دوره‌های مختلف، اظهار داشت: پلیس و مطبوعات دو سازمان تأثیر پذیر از تحولات سیاسی - اجتماعی کشور، به نوبه خود بر این گونه تحولات، تأثیرگذار نیز بوده‌اند و بررسی تاریخی ریشه‌های شکل‌گیری این دو سازمان در ایران، نشانگر آن است که این دو سازمان، در مسیر استقلال عمل خود و دوری یا نزدیکی به منافع و مصالح عمومی، همواره با چالش‌هایی روبه‌رو بوده‌اند.

محکی تأکید کرد: مطبوعات به عنوان حلقه ارتباطی بین مردم و پلیس، هم می‌توانند در انعکاس خواسته‌های مردم به پلیس ایفای نقش کنند و هم از راه انعکاس عملکرد و پاسخ‌های پلیس به خواسته‌های مردم، از گسترش یافتن شکاف بین پلیس و مردم جلوگیری کنند.

وی افزود: ایفای چنین نقشی به عواملی همچون ریشه‌های شکل‌گیری و تداوم حیات مطبوعات و پلیس در کشور، میزان استقلال عمل و نیز مردم محور بودن این دو نهاد بستگی دارد. رئیس پایگاه اطلاع رسانی ناجا نظارت مردم بر عملکرد پلیس، نهادینه کردن مشارکت مردم، تنظیم روابط و تعامل مردم با پلیس و آموزش مردم و فرهنگ‌سازی در جهت تشخیص منافع و مصالح جمعی را از جمله کارکردهای مطبوعات مستقل، آزاد و مسوول در یک نظام اجتماعی عنوان کرد.

اصول اخلاقی حرفه روزنامه‌نگاری، اعتماد ساز و منزلت آفرین دکتر محمد مهدی فرقانی، (استاد دانشگاه علامه طباطبایی) اصول اخلاقی حرفه روزنامه‌نگاری را ابزار خود تنظیمی در این حرفه دانست که از یک سو می‌تواند مداخله‌های غیر ضروری حکومت را در فعالیت‌های حرفه‌ای روزنامه‌نگاری کنترل و محدود کند و از جانب دیگر، دولت را متقاعد می‌سازد که در چارچوب مقررات اخلاقی شناخته شده، ضریب خطای روزنامه‌نگاران کاهش می‌یابد. وی با اشاره به قدمت ۹۳ ساله این اصول در دنیا، ویژگی عمده این اصول را تقویت و تضمین رویکردی در روزنامه‌نگاری دانست که به جنبه اخلاقی زندگی احترام بگذارد، یک طرفه نباشد و واقعیت را تحریف نکند.

فرقانی تصریح کرد: وجود اصول شناخته شده اخلاقی و نظارت نهادهای غیردولتی مسوول بر حسن اجرای آن به وسیله

پیدایش «فضای عمومی» مساعد فعالیت‌های مطبوعاتی در آستانه انقلاب‌های آزادی‌خواهی غربی در قرن هجدهم مقایسه نمود و در مورد تجاری شدن مطبوعات ایران گفت: مطبوعات ما در کنار دریافت آگهی‌های بخش خصوصی و علاوه بر دریافت یارانه‌های مستقیم دولتی و از کمک‌های غیرمستقیم دولتی و بخش عمومی نیز استفاده می‌کنند که این الگو شباهت زیادی به گسترش سایر بخش‌های اقتصادی دارد. البته با این تفاوت که فاصله‌گیری آن از سیاست‌های احزاب مستقل بیش از سایر نهادهای اقتصادی تحت نظارت بخش دولتی و یا حاکمیتی قرار دارد.

رسانه‌های مکتوب الگوی خاص جامعه دانش محور به شمار می‌آیند احمد مسجدجامعی، وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در مراسم اختتامیه سومین سمینار بررسی مسائل مطبوعات ایران ضمن بیان این مطلب افزود: مطبوعات، نه تنها ارکان توسعه سیاسی بلکه از ارکان توسعه فرهنگی و اجتماعی محسوب می‌شوند. وی در گزارشی از وضعیت آماری مطبوعات طی سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۸۳ اعلام کرد: کل صاحبان نشریات در این مدت از ۵۷۴ نفر به ۱۴۳۸ نفر رسیده است، از این رو سالانه به طور متوسط ۱۶ درصد به تعداد صاحبان امتیاز نشریات اضافه شده است. هم‌چنین عناوین مطبوعات در سال ۱۳۷۶ با رشدی معادل ۲۱ درصد به اوج خود رسیده است. مسجدجامعی افزود: آمار دیگر نشان می‌دهد میزان شور و اشتیاق در میان بخش خصوصی و افراد حقیقی برای تاسیس نشریات و توسعه امر اطلاع‌رسانی در این دوره بیش از بخش‌های دولتی بوده است. وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی در بخش دیگری از سخنانش از نهایی شدن طرح قانون جامع رسانه‌ها خبر داد و اظهار امیدواری کرد با تصویب و اجرای این قانون که دستاورد و محصول مطالعات مهم استادان دانشگاهی این حرفه است، گامی اساسی در جهت توسعه مطبوعات برداشته شود.

در پایان سمینار، دکتر معتمدنژاد، دبیر علمی سمینار با انتقاد از عدم حضور مسئولان معاونت امور مطبوعاتی و تبلیغاتی وزارت و ارشاد اسلامی در این سمینار، از عدم شرکت مدیران مطبوعات و روزنامه‌نگاران با سابقه اظهار تاسف کرد. وی تأکید کرد: ما برای بهبود شرایط حرفه‌ای روزنامه‌نگاری، فعالیت حرفه‌ای مان را ادامه می‌دهیم و امیدواریم با استقرار نظام رسانه‌ها عرصه‌ای برای توسعه هر چه بیشتر مطبوعات فراهم شود.

روزنامه‌نگاران، هم منزلت حرفه را تقویت می‌کند و هم از حقوق شهروندان در برابر تعدی‌های احتمالی پاسداری می‌کند. وی اظهار امیدواری کرد: همه بخش‌های مرتبط با حرفه روزنامه‌نگاری اعم از روزنامه‌نگاران، دولت و نهادهای مدنی در جهت تعبیه ابزاری اعتماد ساز و منزلت‌آفرین، دست به دست هم دهند.

معیارهای آزادی مطبوعات

کامیاب‌نوروزی، حقوق‌دان و متخصص حقوق مطبوعات یکی از عوامل مهم در مناقشات جاری بر سر آزادی مطبوعات را عدم توجه به معیارهای آزادی مطبوعات ذکر کرد و افزود: این غفلت موجب می‌شود در منظر عده‌ای تصویری تیره از آزادی مطبوعات ترسیم شود و عده‌ای دیگر مطبوعات و آزادی آنها را وسیله‌ای برای دسیسه بدانند و آنچه را که در عرصه رژیم حقوقی مطبوعات جریان دارد، مطلوب تلقی کنند.

وی حق آزادی انتشار، کسب خبر، استمرار انتشار، برخورداری از امنیت حرفه‌ای و برخورداری از دادرسی خاص را جزو حقوق مطبوعات بر شمرده و اظهار داشت: هر یک از این حقوق از یک سو مستلزم آزادی‌هایی برای مطبوعات و از سوی دیگر، متضمن مجموعه‌ای از تکالیف برای سازمان‌ها و دستگاه‌های حکومتی است. علاوه بر این، متضمن مسوولیت‌هایی برای مطبوعات نیز می‌باشد.

تحول مطبوعات و ساز و کار زبان رسانه‌ای در ایران

احمد میرعابدینی، پژوهشگر و مدرس علوم ارتباطات در بررسی تحول مطبوعات و ساز و کار زبان رسانه‌ای در ایران عنوان کرد: سیر تحول روزنامه‌نگاری و مطبوعات در ایران با دگرگونی‌های رسانه‌ها و مطبوعات در اروپا قابل مقایسه است. به گونه‌ای که می‌توان گفت نخستین مطبوعات ایران همانند نخستین نشریات دوره‌ای اروپایی در عصر استبداد سلطنتی تا ایجاد محیط مطلوب انتشار مطبوعات ادبی و هنری، فراهم شدن زمینه ظهور و توسعه مطبوعات سیاسی انقلابی و تبدیل شرایط اجتماعی و اقتصادی، سیاسی و فرهنگی کشورهای غربی و گسترش و پیشرفت مطبوعات تجاری - خبری، سیر نسبتاً مشابهی را طی کرده‌اند. وی دوره‌های محدودی مانند مشروطیت، حکومت مصدق و بهمن ۵۷ را با مر حله